

Dokumentumok az iskolák államosításának Nógrád megyei eseményeiről¹

Iskolai tankönyveink igen szűkszavúan emlékeznek meg a magyar népi demokráciának az általános iskolák megteremtéséért, majd azoknak az állam kezébe kerüléséért folytatott harcáról. Célszerű, hogy most, a 30. évfordulón visszapillantjunk, honnan indultunk el, milyen előzmények után került sor az 1948: XXXIII. tc. megszűlésére?!

Az ország újjáépítésével, az élet megindulásával egyidőben a demokratikus pártok és a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete már 1945 nyarán követelték az „egységes, kötelező, ingyenes, nyolcosztályos népiskola”, az általános iskola létrehozását. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6650—1945. M. E. sz. rendelete 1945 augusztusában életre is hívta az általános iskolát. Az 1848: XX. tc., az 1868: XXXVIII. tc. követeléseit, a Tanácsköztársaság iskolapolitikája után óriásit léptünk előre, de még mindig hosszú és göröngyös volt az út 1948. június 16-ig.

Anélkül, hogy részletes történelmi fejlődésvonal megrajzolására kerülne sor — hiszen erre most nincs lehetőség —, szükséges megjegyeznünk, hogy az ország gazdasági, politikai, társadalmi életének, valamint közoktatásunknak 1945—1948 közötti fejlődése erősen eltérő volt. A földreform megvalósítása, a bányák, a gyárak, a bankok államosítása, a 3 éves terv beindítása, a két munkáspárt egyesítése stb. az egyik oldalon; igen sok 1—2 tantermes, 1—2 tanítós osztatlan, vagy részben osztott, zömében évek óta elhanyagolt felekezeti, községi vagy társulati iskola a másik oldalon. S az adott körülmények között lehetetlen volt egységes követelményrendszer kialakítása. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, a Pedagógus Szakszervezet és megyei vonatkozásban a Tanfelügyelőség nagyon sokat tett azért, hogy a pedagógusok szakmai és ideológiai átképzésével az általános iskolákban (a felekezeti iskolákban is) megteremtse a viszonylag egységes szellemi színvonalat. A pedagógusok átképzésével kapcsolatban *Moldoványi János* megyei tanfelügyelő az alábbiakat írta a főispánnak 1946. november 11-i jelentésében:

Az elmúlt hó folyamán folytatódott a nevelők világnézeti átképzése. Ebből a célból a járási területén világnézeti tájékoztató értekezleteket tartottunk. A rétsági járás nevelői háromnapos tanfolyamra gyűltek össze Romhányban október 23—26-ig. A háromnapos tanfolyamon fővárosi előadók és a járás tanítóit tartottak nívós előadásokat. A megyénél megjelent a vármegye főispánja és alispánja is. (Nógrád megyei Levéltár, Nógrád-Hont megye Közigazgatási Bizottságának iratai, 14/1946. sz.)

Az egységes iskolarendszer, követelményszint, tankönyvhasználat, materialista nevelés érdekében szükségesszerű volt, hogy iskolapolitikánk egy kézbe, az állam kezébe kerüljön, hogy megvalósulhasson a kis iskolák összevonása, a népiskolák, a felekezeti iskolák átszervezése, az egységes állami általános iskolai rendszer kiépítése. (Nógrád-Hont megyében az 1945/46. tanévben 223 népiskola volt, s ebből 122 a római katolikus egyház kezében. 1948-ban, az államosítást követően, a kis iskolák összevonása után az előbbi szám 195-re módosult.)

1948-ban került sor a már elodázhatatlan kérdés megoldására. 1948. május 15-én *Ortutay Gyula* vallás- és közoktatásügyi miniszter sajtófogadást tartott, ahol — a demokratikus pártok és a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete előzetes tárgyalásainak eredményeként — bejelentette: „A tegnapi napon a minisztertanács bizottságot küldött ki, ... hogy az egyházakkal megegyezésre jusson az egyház és állam kérdéseiben, többek között oly fontos kérdésben, mint amilyen a magyar iskolaügy

¹ Ezt az írást az iskolák államosításának 30. évfordulója alkalmából közöljük. (Szerk.)

demokratikus egységesítése, államosítása." Szólt a felekezeti iskolák pedagógusainak helyzetéről is, akiket egyházi vezetőik állásuk elvesztésével fenyegetnek. „Vegye tudomásul minden felekezeti tanító és tanár, .. hogy meg fogjuk védeni és haladéktalanul állami alkalmazásba vesszük. . . A magyar közoktatásügy egységesítését állami vezetés alatt a közművelődés minőségének emelése, a magyar demokrácia érdeke kötelezően előírja.”²

Cserhádi József nyugalmazott iskolaigazgató (Salgótarján) így ír visszaemlékezésében erről az időszakról:

1948 május második felében, amikor az ország lakossága tájékoztatást nyert arról, hogy rövidesen az országgyűlés elé kerül az államosításról szóló törvényjavaslat, megyénkben is támadásba lendültek az egyházak. Több községben demonstrációra is sor került, így pl. a mi körzetünkben Karaneskesziben tüntetést szerveztek az államosítással szemben álló erők június első hetében. De több más jeltől is következtethetünk arra, hogy az egyházak hangulatot próbálnak teremteni az államosítás ellen. Nem egy helyen „testőrgárdákat” szerveztek abból a célból, hogy azok akadályozzák meg az iskolavagyon lebontását.

A párt, a népi szervek nem nézhették tétlenül az események alakulását. Akcióba léptek és rövid időn belül sikerült a meggyőzés, a felvilágosítás különböző eszközeivel, és formáival egyre szűkebb körre korlátozni a reakcióerőt.

Ezt a történelmi szükségszerűséget, az iskolák államosításának fontosságát felismerték a képviselőtestületek, a népi szervek, s tagjaik egyhangú határozattal vagy szavazattöbbséggel követelték a mielőbbi megvalósítást.

Kivonat Ersekvadkert község Nemzeti Bizottságának 1948. június 10-én tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből.

Tárgy: Az iskolák államosítása.

A Nemzeti Bizottság elnöke ismerteti a felsőbb hatóságok rendelkezéseit, mely szerint országos mozgalom indult a községi és felekezeti iskolák államosítása ügyében. Az államosítás csak előnyt jelent, mert egységes tankönyvek, egységes tanítás lesz az iskolákban. A tanítók rendszeresen fogják kapni az illetményeiket. Az iskolákat rendbehozhatja az állam és minden szükséges felszereléssel ellátja. Kéri, hogy a Nemzeti Bizottság hozzon ez ügyben határozatot.

H a t á r o z a t

A Nemzeti Bizottság 6:1 arányban az iskolák államosítását követeli, mert ez csak előnyt jelent.

Ersekvadkert, 1948. június 10.

Balázs János,
a Nemzeti Bizottság elnöke

(Nógrád megyei Levéltár. Nógrád-Hont megye főispánjának iratai, 281/1948. sz.)

Követelték az iskolák államosítását a pedagógusok is nevelőtestületi üléseken, szakszervezeti körzeti gyűléseken. Szükséges volt azonban a még ingadozó felekezeti pedagógusok végleges megnyerése is.

Az országgyűlés 1948. június 16-i ülésén tárgyalta az iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatot, s név szerinti szavazás eredményeképpen született meg 1948: XXXIII. tc., amely „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában” intézkedett.

A tanfelügyelőség legfontosabb feladatai közé tartozott ekkor az új iskolaigazgatók megbízása, az államosított iskolák „Számbavételi jegyzék”-ének, az ingatlanleltárroknak elkészítése, az állami tanítótá-átminősítő hivatalos okiratok kiállítása, valamint az államosított iskolában oktatást nem vállalók felmérése.

Idézzünk példaként egy számbavételi jegyzéket, amelyből ugyanakkor a felekezeti iskolák általános állapotára is következtethetünk.

Számbavételi jegyzék a szalmatercsi állami (volt római katolikus) általános iskola ingatlan és ingó tulajdonairól.

1. Tanítói lakás egy épületben (3 szoba, konyha és kamra) és külön épített melléképületekkel
2. Tanítói lakással egy telken épült különálló tanterem folyosóval, mely egyúttal kápolnánál is szolgál
3. Három részből álló iskolai WC, ajtók hiányoznak
4. Lakás és iskola között lévő nyitott kerek kút
5. Tanítói kert 396 négyszögöl
6. Tanítói javadalmi föld 3 kat. hold 1555 négyszögöl szántó és 145 négyszögöl legelő
7. 6 db négyszemélyes alig használható régi pad
- 8 db kétszemélyes új pad
8. 1 db ikerszékény (volt levente egyesületé)

² Köznevelés 1948. 10. szám, 1948. május 15.

9. 1 db iskolai vaskályha (rostély, karika, cső hiányzik)
10. 1 db iskolai tábla álvánnyal
11. 1 db iskolai asztal fiók nélkül
12. 14 db szemléltető kép (növény- és állatvilágból)
13. 9 kötet ifjúsági könyv
14. 10 db hittankönyv az I. és II. osztály számára (segélykönyvek)
15. 22 db füzet (Részletes útmutatások az általános iskolák tantervéhez)
16. 12 kötet különféle szakkönyv (tanítói könyvtár részére)
17. 1 db Tanterv és Rendszabályok a katolikus iskolák részére
18. 1 db feszület
19. 2 kötet anyakönyvi napló
20. 1 kötet felvételi napló
21. 1 db iskolai pecsét
22. Az iskola folyosója a tanteremtől deszka válaszfallal van elkülönítve, mely az iskola kápolna-szentélyeül szolgál, s az abban található nem az iskola, hanem az egyház-község tulajdonát képezik.

Szalma, 1948. június 20-án.

Varga Pál tanító s. k.

(Nógrád megyei Levéltár. Nógrád-Hont megye Tanfelügyelőségének iratai, 2783/1948. sz.)

Az államosított iskolákban demokratikus szellemű, materialista világnézettel rendelkező pedagógusokra volt szükség. Ezért a tanfelügyelőség feladata volt a pedagógusok szakmai, világnézeti képzésének szervezése, megvalósítása.

Nagy Győző pedagógus (Balassagyarmat) aki 1948-ban a terényi általános iskola igazgatója volt, Balassagyarmaton, valamint a balassagyarmati és szécsényi járás egy részében tevékenykedő államosítási bizottság tagja volt, munkájukra így emlékezett vissza:

Előzetes megyei „eligazítás” után mentek ki az államosítandó iskolához, ahol az iskola igazgatója, a népi szervek és az egyház képviselője fogadta őket. A szükséges dokumentumokat (leltárok, helyszínrajzok, telekjegyzőkönyv) az iskola igazgatója bocsátotta rendelkezésükre. A bizottság egyeztetette a dokumentumok adatait a valósággal. Ezután a vonatkozó rendelet értelmében a nevelői, tanítási célokat szolgáló területeket, épületeket állami tulajdonba vették. Az átadás-átvétel tényéről jegyzőkönyvet vettek fel.

Általában szívesen fogadták őket. A pedagógus kartársak örültek az államosításnak. Az ő területükön Nógrádkövesden, Terényben és Pilyiben volt viszonylag nagyobb ellenállás. Pilyiben nem is mertek ott aludni, annyira „puskaporos” volt a levegő. Általában az államosítási bizottság tagjainak az egyház, a lakosság részéről említésre méltó „inzul-tus”-ban nem volt részük.

Tanterem- és tanerőhiány mellett súlyosbította a helyzetet az a tény is, hogy a meglévő iskolák többsége igen elhanyagolt, felszerelésük pedig hiányos volt. Ismét a társadalmi összefogás segített. 1948. július 17-én megalakult a *Dolgozók az Iskoláért Országos Intéző Bizottság*, amely felhívással fordult az országhoz. Egymás után alakultak a Dolgozók az Iskoláért mozgalom helyi bizottságai, s ezek szervezték a lakosságot az államosított iskolák rendbehozására. De segítettek a fővárosi üzemek munkásai, a pártszervezetek, a falujáró brigádok is.

A tolmácsi állami általános iskola nevelőtestületének alakuló értekezletén készült jegyzőkönyvben (1948. szeptember 13.) az alábbiakat olvashatjuk erről a társadalmi segítségről:

Az értekezlet elnöke hálával emlékezik meg az MDP pesterzsébeti III/a körzet dolgozóinak újjáépítő munkájáról, mellyel kívül-belül kijavították a volt római katolikus iskola épületét s bebútorozták két tantermet. Ezen kívül szemléltető képeket, valamint ingyen tankönyveket ajándékoztak iskolánknak. A bútorzat átadása és átvétele alkalmával ünnepélyes népgyűlésen mondott a falu népe köszönetet a dolgozók segítőkészségéért, a 12 000 Ft értékű ajándékért. Kéri kartársait, hogy a hálát és szeretet érzését tartsák állandóan ében a gyermeknek lelkében, és munkálják a falu és a város szeretetben való összeforrásának gondolatát.

Az elnök bejelenti még, hogy a pesterzsébeti MDP III/a. körzet MNDSZ csoportja iskolánk 12 szegénysorsú gyermeke részére 20 db, a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úr pedig 44 db tankönyvet ajándékozott.

„Tallóztunk” az iskolák államosítása utáni első tanév kezdetéig terjedő időszak eseményei között. Nem törekedhettünk még megközelítőleg sem teljességre, de ez nem is volt célunk. Ízelítőt kívántunk adni csupán ebből a sok nehézséget, de ugyanakkor sok eredményt is jelentő időszakból.

Leblancné Kelemen Mária